

Jagoda Mardešić

Tegule s pečatima iz starog fonda arheološke zbirke u Vidu kod Metkovića

Jagoda Mardešić
HR, 21000 Split
Arheološki muzej - Split
Zrinsko-Frankopanska 25
jagoda.mardesic@armus.hr

UDK: 904:666.74(497.5 Vid)"652"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 21. 4. 2006.
Prihvaćeno: 25. 4. 2006.

U radu se objavljuju dosad neobjavljeni ulomci tegula s pečatima koji su pronađeni prilikom revizije starog fonda zbirke u Vidu kod Metkovića. Analiza je pokazala da većina nalaza potječe iz radionica u sjevernoj Italiji, i to s područja delte rijeke Pada i Akvileje. Tegule iz ovih radionica čine većinu dosad objavljenih tegula s pečatima iz Narone. To (zajedno s ostalim nalazima) ukazuje na intenzivne trgovačke veze juga Dalmacije i sjevernotalijanskog prostora.

Ključne riječi: Narona, tegule s pečatom

Proučavanje pečata na tegulama otvara mogućnosti za bolje poznavanje trgovine i trgovačkih putova na Jadranu, a zajedno s podacima dobivenima studijem drugog materijala (amfora, fine keramike, jantara, stakla i metalnih predmeta) te podacima dobivenim iz epigrafičkih izvora može dati dobar uvid u trgovačke i druge veze i utjecaje među gradovima i pokrajinama na Jadranu. Tegule su građevinski materijal kojim su se u prvom redu pokrivali krovovi, ali su vrlo često korištene pri slaganju grobnih konstrukcija (grobovi pod tegulama, kao pokrivnice ili dna grobova), kao podovi. Od njih su rađeni i kanali. Često se ulomke tegula nalazi u podnicama, gdje su zajedno s ulomcima amfora služili za izravnavanje terena u donjim slojevima žbuke. U istu svrhu služile su i prilikom polaganja mozaika, a ponekad se od njih izrađuju i tesere mozaika.¹ Rijetko mogu služiti kao pouzdani element za dataciju jer su trajne i često su u sekundarnoj upotrebi. Kao možda najbolji primjer za to može poslužiti činjenica da su prilikom rekonstrukcije na krovu katedrale sv. Duje u Splitu kao dio krovne konstrukcije pronađene i tegule.² Proizvodnja tegula se po svemu sudeći odvijala u velikim serijama, tako da R. Matijašić isključuje kategoriju malih proizvođača koji bi pekli svoje proizvode u malim serijama u zajedničkim pećima.³

R. Matijašić je još 1989. godine pokazao da se mogu razlikovati dvije vrste proizvoda na istočnoj jadranskoj obali: keramički proizvodi iz doline Pada koji su crvenkaste boje, te oni iz okolice Akvileje, među kojima prevladava žuta boja keramike.⁴ Veze Dalmacije s Akvilejom jasno su dokumentirane, i od sredine 1. st. pr. Kr. do 2. st. jadransko područje predstavlja homogenu cjelinu u kojoj se trguje istom robom iz istih radionica.⁵ Počevši od 2. st. jadransko područje postaje dio velikoga mediteranskog tržišta, posebno kad je u pitanju keramički materijal. Počevši od 2. st. posuđe uvezeno iz sjeverne Afrike i istočnomediteranskih radionica predstavlja značajan postotak keramičkih nalaza na istočnoj obali Jadrana. To naravno ne znači da su trgovačke veze sa sjevernom Italijom u potpunosti zamrle: npr. među svjetiljkama pronađenim u Augusteumu u Naroni nalaze se i sjevernoitalske firmalampe.⁶ Primijenivši kriterij rasprostranjenosti pojedinih pečata, R. Matijašić razlikuje tri glavne skupine: tegule sa žigovima koje su se uvozile s područja sjeverne Italije (između delte rijeke Pada i Akvileje) u velikim količinama, tegule sa žigovima proizvedene na istom području, ali koje su se uvozile u malim količinama, te tegule sa žigovima lokalne proizvodnje.⁷

U depou zbirke Naroni u Vidu kod Metkovića (stari fond) čuva se 29 ulomaka tegula sa žigovima.⁸ Ni jedan ulomak nije bio ni na koji način označen niti su prilikom revizije zbirke

pronađeni podatci o mjestu nalaza ili o eventualnom otkupu. Ipak mi se čini logičnim pretpostaviti da se radi o tegulama koje potječu iz Narone ili njezine okolice. Osim ovih 29 primjeraka u zbirci se čuvaju tegule s pečatima koje su bile pronađene prilikom zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi vodovoda u Naroni (istraživanja je 1984. godine vodio pok. Frane Buškariol). Taj materijal je inventiran i neobjavljen, ali ne ulazi u ovaj rad zato što će biti objavljen u sklopu objave cijelog materijala s trase vodovoda, stoga se ovdje objavljeni podatci o broju i zastupljenosti proizvoda pojedinih radionica ne mogu smatrati konačnima u smislu da u potpunosti zaokružuju sadašnje stanje.⁹ Prilikom istraživanja u Erešovim barama i na lokalitetu Sv. Vid nisu bile pronađene tegule s pečatima.¹⁰ Isto vrijedi i za istraživanja na položaju Njive-Podstrana u Naroni.¹¹ Među objavljenim materijalom iz Augusteuma u Naroni pronađen je jedan ulomak tegule s pečatom S... M. Topić misli da se možda radi o pečatu SOLONAS.¹² Nije mi poznato ima li ih među neobjavljenim materijalom s istraživanja na položaju Gornje njive ili na prostoru foruma i bedema. Među nalazima s istraživanja koja je vodio N. Cambi 1978. godine na forumu i gradskim zidinama nema tegula s pečatima.¹³

Među tegulama iz depoa zbirke u Naroni najbrojnije su varijante pečata PANSIANA (14 kom.- kat. br. 1 - 5, 7 - 13, 23 i 25). Slijede: C. AMBROSI (7 kom. - kat. br.14, 15, 19, 21, 22, 24 i 25), C. TITI HERMEROTIS (4 kom. - kat. br. 6, 20, 27 i 29) te po jedan primjerak pečata EVVARISTI ili EVARISTI (kat. br. 28), L. EPIDI THEODORI (kat. br. 17), SOLONAS (kat. br. 18) i VAL...DO.. (kat. br. 16).

Tegule proizvedene u radionici PANSIANA mogu se kronološki najbolje definirati jer se, nakon smrti vlasnika (Vibius Pansa) u pečatu javljaju imena imperatora u čije je vlasništvo prešla radionica.¹⁴ Posljednji pečati ove radionice su iz vremena Vespazijana. Radionica je locirana u sjevernoj Italiji, i to južno od ušća rijeke Pada. Za različite varijante pečata ove radionice razrađena je tipologija.¹⁵ Pretpostavlja se da za vrijeme vladavine Augusta (27. g. pr. Kr. - 14. g.) pečat nije imao dodano ime cara (kat. br. 5, 7 i 23).¹⁶ Vremenu Kaligule (37. g - 41. g) je vjerojatno pripadala tegula kat. br. 4.¹⁷ Dvije tegule (kat. br. 10 i 13) bile su proizvedene u vrijeme cara Klaudija (41. g. - 54. g.), a četiri pečata (kat. br. 1, 3, 8 i 12) pripadaju Neronu (54. g. - 68. g.).¹⁸ Za

⁹ U ovom se radu donose neobjavljeni pečati iz starog fonda zbirke u Naroni uz kratak osvrt na objavljene primjerke.

¹⁰ Mardešić - Šalov 2002, str. 105 - 144; Mardešić 1999, str. 95 - 115.

¹¹ Buljević 1999, str. 201 - 293.

¹² Topić 2005, str. 41, kat. br. 122.

¹³ Zahvaljujem akademiku N. Cambiju koji mi je dopustio da objavim keramički materijal s njegovih istraživanja u Naroni.

¹⁴ Matijašić 1989, str. 63.

¹⁵ Righini-Bordi-Pellicioni Golinelli 1993, str. 41.

¹⁶ Matijašić 1983, str. 964 - 969.

¹⁷ Matijašić 1983, str. 973 - 976.

¹⁸ Matijašić 1983, str. 976 - 985.

¹ Mardešić, Chevalier 2005, str. 265.

² Radove je vodio Konzervatorski ured u Splitu - mr. Goran Nikšić.

³ Matijašić 1989, str. 62.

⁴ Matijašić 1989, str. 62.

⁵ Buora 1985, str. 219.

⁶ Topić 2003, str. 195.

⁷ Matijašić 1989, str. 62.

⁸ Zbirka je dio Arheološkog muzeja u Splitu.

četiri tegule iz ove radionice nije moguće utvrditi točno vrijeme proizvodnje. Svi ulomci s pečatom Pansiana su crvene boje, meko pečeni, s primjesama.

Radionica Q. CLODI AMBROSI se nalazila u okolici Akvileje, a pečat se javlja u velikom broju primjeraka na istočnoj obali Jadrana, do Lješa u Albaniji.¹⁹ R. Matijašić navodi da je ovaj pečat za nekoliko desetljeća mlađi od Pansiane i može ga se datirati između sredine 1. st. do početka 2. st.²⁰ Slova pečata za razliku od Pansiane nisu reljefna niti u kartuši, već su utisnuta u svježju glinu bez ikakva okvira. Keramika je žute boje, meko pečena, s primjesama.

Glina od koje su izrađene tegule s pečatom C. TITI HERMEROTIS istih je ili vrlo sličnih karakteristika. I ova se radionica nalazila u okolici Akvileje, a vlasnik je vjerojatno bio oslobođenik ili njegov potomak. Kognomen je orijentalnog podrijetla.²¹

Radionice EVVARISTI (EVARISTI) i EPIDIANA također su se nalazile na akvilejskom teritoriju. U depou zbirke u Naroni nalazi se po jedan ulomak s pečatima ovih radionica. Radionica Epidiana bila je aktivna u rano carsko vrijeme, a Evaristi ili Evvaristi tijekom 1. i 2. st.²² Oba ulomka su svijetle oker boje, meko pečena, s primjesama.

Jedan ulomak tegule nosi pečat SOLON ili SOLONAS ili SOLONATE.²³ Solonates su bili jedna od autohtonih civitates u Emiliji i pretpostavlja se da pečat ne predstavlja ime vlasnika radionice ili zakupnika, nego ime etničke zajednice. S obzirom na sličnost s pečatom Pansiana te prema karakteristikama gline tegule s ovim pečatima datiraju se u sredinu (ili nešto ranije) 1. st.²⁴

Za ulomak s dijelom pečata VAL...DO... nisam uspjela odrediti kojoj je radionici pripadao. U svakom slučaju, keramika je identična keramici tipičnoj za proizvode iz okolice Akvileje.

U knjizi inventara Arheološkog muzeja u Splitu zavedeno je (osim ovdje opisanih ulomaka iz depoa zbirke u Vidu i onih sa zaštitnih istraživanja na trasi vodovoda) ukupno 47 primjeraka iz Narone. Sve tegule s pečatima iz zbirke koju je 1927. godine Jerko Moskovita darovao Arheološkome muzeju u Splitu objavio je M. Abramić.²⁵ Neke primjerke iz ove zbirke već ranije je bio objavio C. Patsch.²⁶ Njih je gospodin J. Moskovita bio prikupio „po ruševinama stare Narone“ prije Prvog svjetskog rata.²⁷ Abramić ih je objavio navodeći samo „najmarkantnije primjerke“, odnosno donoseći njihov opis i crtež pečata. U radu objavljuje i inventarne brojeve onih ulomaka koje nije posebno obradio, a koji nose

pečate istih radionica. Radi se o 45 ulomaka s pečatima od kojih su najbrojnije razne varijante pečata radionice PANSIANA (22 komada). Po brojnosti slijede pečati radionice Q CLODI AMBROSI (7), T. COELI (4), FAESONI (2), C TITI HERMEROTIS (2), GRAN.PRISC (2), D. POBLI (1), SOLONAS (1), PRIS (1), ADIECTI (1). Osim tegula iz zbirke Moskovita u knjizi inventara Arheološkog muzeja u Splitu uvedena su još dva ulomka s pečatima iz Narone: inv. br. 341 - pečat M.A.BI.RVF... (M. ALBI. RVFI) i inv. br. 568 - pečat TI. HERMER.. (C. TITI HERMEROTIS).²⁸ Oba ulomka su nabavljena otkupom.

Ukupno je do sada objavljeno 79 ulomaka tegula s pečatima iz Narone. Od toga je njih 36 izrađeno u radionici Pansiana (47 posto), 14 je iz radionice Q. Clodi Ambrosi (18 posto), 7 - C. Titi Hermerotis (9 posto), 4 - T. Coeli (5 posto), 3 - Solonas (4 posto), 2 - Faesoni, 2 - Q. Grani Prisci (2 posto), a po jedna u radionicama D. Pobllici, Adiecti, M. Albi Rvfi, Evvaristi i L. Epidi Theodori.

Prema već spomenutoj Matijašićevoj podjeli prema mjestu proizvodnje skupina tegula koje su se u velikom broju uvozile s područja između delte Pada i Akvileje je najbrojnija. Radi se o pečatima Pansiana, Solonas, Faesoni i Q. Clodi Ambrosi, koji zajedno čine 71 posto ukupnog broja objavljenih tegula s pečatima iz Narone.

Druga skupina, koju čine pečati što se javljaju u manjem broju na jadranskom području, također je zastupljena među tegulama iz Narone. Matijašić je ovu skupinu podijelio u podskupine prema rasprostranjenosti. U podskupini nalaza iz Liburnije, Dalmacije, Akvileje, Istre, Concordije i Picena su tri pečata: C. Titi Hermerotis, radionica Epidiana i L. Minici Pvdentis.²⁹ U Naroni su zastupljeni pečati C. Titi Hermerotis i L. Epidi Theodori - obje radionice su se nalazile na akvilejskom teritoriju.

Nakon objave sitnog materijala iz Narone pohranjenog u Arheološkome muzeju u Splitu, nalaza iz Augusteuma u Naroni te revizije starog fonda zbirke u Vidu, postaju vidljivije veze između juga Dalmacije i sjeverne Italije i sve je očitije da nisu bile sporadične, nego vrlo intenzivne i da se trgovalo različitim vrstama materijala.³⁰ Ipak, bez eventualnog nalaza brodoloma, ne možemo točno odrediti jesu li tegule prevožene zasebno ili kao jedan dio broskog tereta.

28 Inv. Br. 341: Bul. Dalm. XI i XIII str. 82 i str. 54; CIL III suppl. 10183.7; inv. br. 568: Bul.Dalm. XIII, str. 191 - 192.

29 Matijašić 1989, str. 64.

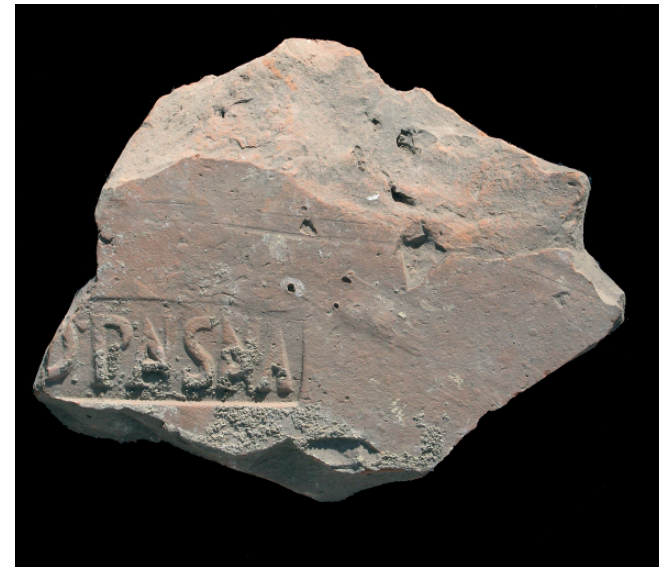
30 Buljević 2003, str. 104-105, Topić 2003, str. 186; Ivčević 2003, str. 129-131; Mardešić 2003, 75-80.

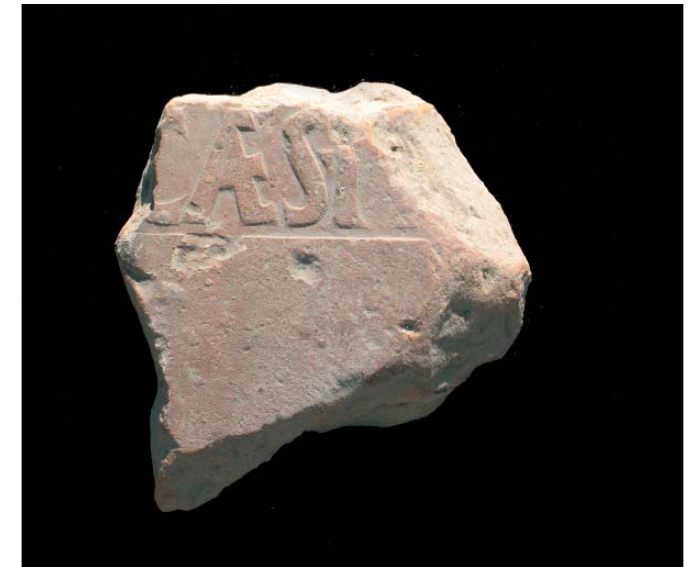
Slika 1.

Slika 2.

Slika 3.

Slika 4.

Katalog

1. Inv. br. 3013;
v. 23 cm; šir. 10,6 cm; d. 2 cm;
Ulomak tegule s dijelom reljefnog pečata koji je utisnut u udubljenu kartušu: RCLAVD.PAN Vi D su u ligaturi, a između CLAVD i PAN je interpunkcija u obliku ispupčene točke. Radi se o dijelu pečata: Neronis Clavdi Pansiana. Keramika je crvene boje na prijelomu i sadrži nešto sivih primjesa. Površina je sive boje.
2. Inv. br. 3022;
v. 15,6 cm; šir. 15 cm; d. 3 cm;
Ulomak tegule s reljefnim pečatom unutar udubljene pravokutne kartuše: PANSIA... Nije sačuvano cijelo polje pa nije moguće u potpunosti točno rekonstruirati pečat. Keramika je crvene boje, meko pečena, sa sitnim kvarcnim pijeskom.

3. Inv. br. 3027;
v. 16 cm; šir. 19 cm; d. 2,9 cm;
Ulomak tegule s dijelom reljefnog pečata koji je utisnut u udubljenu pravokutnu kartušu: D.PANSIANA A i N te I A N su u ligaturi, a D i PANSIANA su odvojeni interpunkcijom u obliku ispupčene točke. Radi se o dijelu pečata: Neronis Clavdi Pansiana. Keramika je crvene boje, meko pečena i sadrži nešto kvarcnog pijeska.
4. Inv. br. 3081;
v. 10,7 cm; šir. 10,3 cm; d. 2,9 cm;
Ulomak tegule. Sačuvan je dio reljefnog pečata u udubljenoj kartuši: CAES.P ..- A i E su u ligaturi, a S i početak idućeg slova od kojeg je preostala samo okomita linija odvojeni su trokutastom reljefnom oznakom. Možda ovaj pečat pripada Kaliguli jer je za njegove vladavine uobičajen pečat C CAESAR PANSIANA (Cai Caesaris Pansiana). Keramika je crvene boje, meko pečena i sadrži kvarcni pijesak.

19 Slapšak 1974, str. 173 - 181. Autor donosi i prije objavljene tegule s ovim pečatom iz Narone te kartu rasprostranjenosti tegula Q. CLODI AMBROSI na istočnoj jadranskoj obali (sl.1); Matijašić 1988, str. 64.

20 Matijašić 1989, str. 64 i 66.

21 Buora 1985, str. 222; Matijašić 1994, str. 45, kat. br. 35.

22 Fortini 1984, str. 116-117, kat. br. 9; Matijašić 1987, str. 520.

23 Pečat se javlja u nekoliko ortografskih varijanti, Matijašić 1988, str. 64.

24 Matijašić 1988, str. 64; Zerbinati 1993, str. 94, 104.

25 Abramić 1927, str. 130 - 134.

26 Patsch 1907; 1908, str. 87 - 117.

27 Abramić 1927, str. 130.

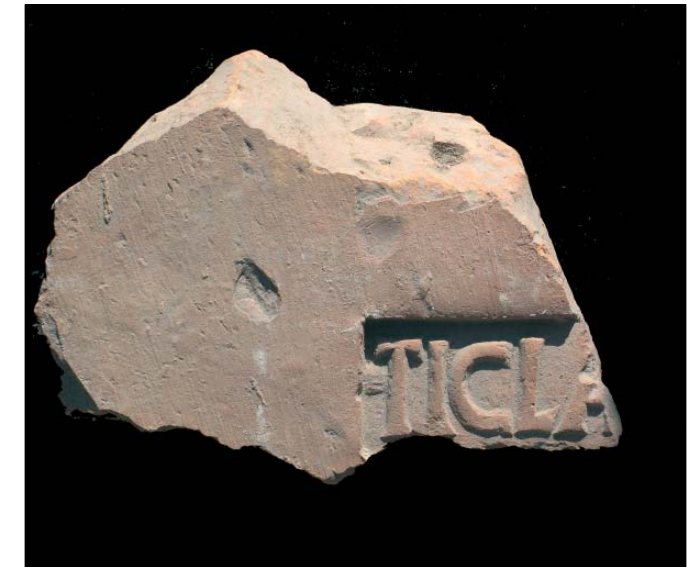
Slika 5.

Slika 6.

Slika 9.

Slika 10.

Slika 7.

Slika 8.

Slika 11.

Slika 12.

5. Inv. br. 3082;
v. 12 cm; šir. 12,5 cm; d. 2,9 cm;
Ulomak tegule na kojemu je sačuvan dio pravokutne utisnute kartuše s reljefnim pečatom PANSI..., a vidljiv je i dio slova A. Radi se o pečatu PANSIANA. Keramika je crvene boje, meko je pečena i sadrži kvarcni pijesak.
6. Inv. br. 3083;
v. 30,3 cm; šir. 27 cm; d. 3,5 cm;
Ulomak tegule sa sačuvanim rubom i dijelom utisnutog pečata - HERMEROT.. (H i E su u ligaturi). Pečat pripada privatnom vlasniku radionice C. TITI HERMETIS ili C. TITI HERMEROTIS. Keramika je žute boje, meko pečena i sadrži kvarcni pijesak.

7. Inv. br. 3084;
v. 18,3 cm; šir. 12 cm; d. 2,8 cm;
Ulomak tegule na kojemu je sačuvan dio pravokutne udubljene kartuše na kojemu je vidljiv dio pečata PANSIA .. - PANSIA(NA). Keramika je crvene boje, meko pečena i sadrži kvarcni pijesak.
8. Inv. br. 3085;
v. 14,5 cm; šir. 13 cm; d. 2,8 cm;
Ulomak tegule s dijelom pečata u udubljenoj pravokutnoj kartuši. Vidljiv je dio natpisa ..CLAVD PANS (NERO)CLAVD PANS(IANA). Grupe slova VD i AN su u ligaturi. Trokutasta interpunkcija odvaja CLAVD i PANS.. Vjerojatno se radi o teguli proizvedenoj za Nerona jer oblik slova na pečatu kao i spajanje navedenih skupina odgovara pečatima iz Neronova vremena. Keramika je crvene boje, meko pečena, s bijelim primjesama.

9. Inv. br. 3086;
v. 13,5 cm; šir. 9,5 cm; d. 3 cm;
Ulomak tegule sa sačuvanim dijelom udubljene kartuše unutar koje je reljefni pečat ..PANSIAN... Nije sačuvan ni početak ni kraj natpisnog polja pa nije moguće utvrditi je li postojalo i ime cara. Keramika je crvene boje, meko pečena, s bijelim primjesama.
10. Inv. br. 3087;
v. 9,8 cm; šir. 12,9 cm; d. 3 cm;
Ulomak tegule sa sačuvanim prvim dijelom udubljene kartuše u kojoj je reljefni pečat TICLA...(TIBERI CLAVDI PANSIANA). Ovaj pečat je pripadao caru Klaudiju. Keramika je crvene boje, meko pečena, bez vidljivih primjesa.

11. Inv. br. 3088;
v. 10,7 cm; šir. 14,5 cm; d. 3,5 cm;
Ulomak tegule s dijelom oštećene udubljene kartuše i reljefnim pečatom. Slova nisu u cijelosti sačuvana i slabo su vidljiva...AN.. od ostalih slova vidljivi su samo mali dijelovi. Keramika je crvene boje, meko pečena i bez vidljivih primjesa.
12. Inv. br. 3089;
v. 14 cm; šir. 13,5 cm; d. 3,3 cm;
Ulomak tegule s dijelom plitko utisnute kartuše s plitkim i slabo vidljivim reljefnim slovima NERO... Slova NE su u ligaturi. Vjerojatno se radi o dijelu pečata NEROCLAVDIPANSIANA. Keramika je crvene boje, meko pečena, s bijelim i crnim primjesama.

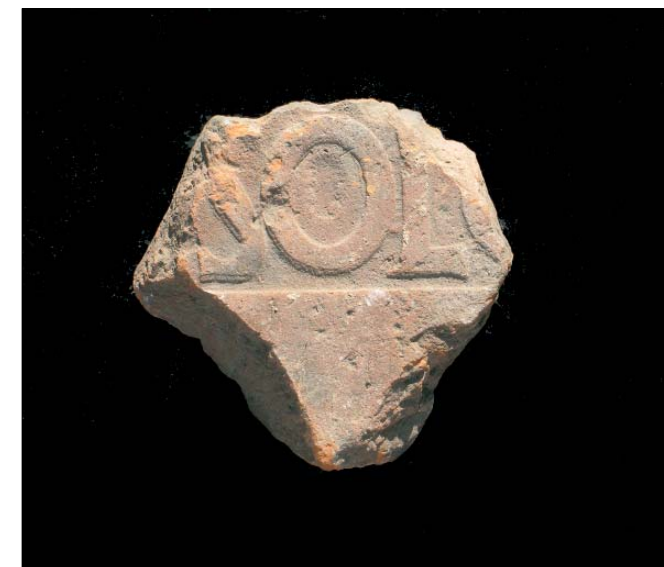
Slika 13.

Slika 14.

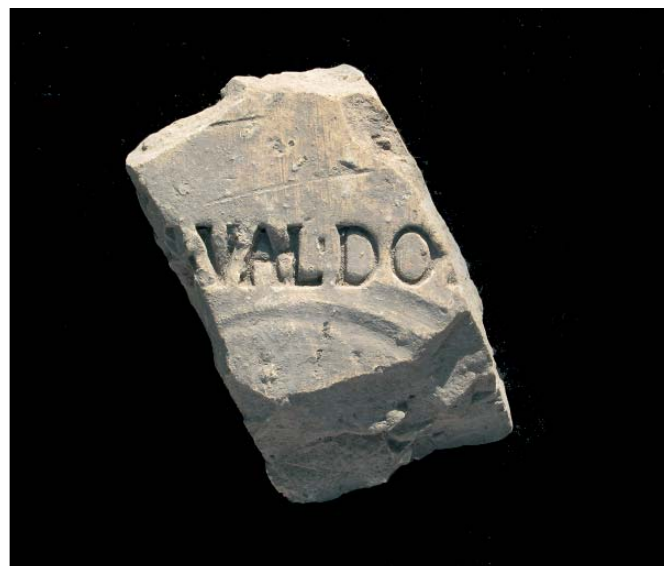
Slika 17.

Slika 18.

Slika 15.

Slika 16.

Slika 19.

Slika 20.

13. Inv. br. 3090;
v. 12 cm; šir. 8 cm; d. 2,7 cm;
Ulomak tegule ne kojemu je sačuvan dio udubljene pravokutne kartuše u kojoj je dio reljefnog pečata TIC... Radi se o početku pečata TIBERI CLAVDI PANSIANA koji je pripadao caru Klaudiju. Keramika je oker boje, meko pečena, s primjesama kvarcnog pijeska.

14. Inv. br. 3091;
v. 11,3 cm; šir. 11,7 cm; d. 3,2 cm;
Ulomak tegule s utisnutim pečatom. Sačuvan je početni dio - Q.CLO... Od slova O preostao je samo jedan dio. Pečat pripada radionici Q. CLODI AMBROSI. Keramika je žute boje, meko je pečena, s primjesama crvene gline.

15. Inv. br. 3092;
v. 9,5 cm; šir. 7,3 cm; d. 3 cm;
Ulomak tegule s dijelom utisnutog pečata CLOD... Iznad pečata je polukružni utor izveden prstom u svježoj glini. Pečat pripada radionici Q. CLODI AMBROSI. Keramika je žute boje, meko pečena, s primjesama crvene gline.

16. Inv. br. 3093;
v. 13,7 cm; šir. 13 cm; d. 4,2 cm;
Ulomak tegule s dijelom utisnutog pečata ..VAL.DO... Keramika je oker boje, meko pečena i bez vidljivih primjesa. Pečat je utisnut iznad gornje od dviju polukružnica napravljenih prstom u svježoj glini.

17. Inv. br. 3094;
v. 17 cm; šir. 15,5 cm; d. 3,5;
Ulomak tegule s dijelom utisnutog pečata ..DI THEODORI - DI i RI su u ligaturi. To je dio pečata LEPIDI THEODORI. Keramika je svijetle oker boje, meko pečena sa sivim primjesama.

18. Inv. br. 3095;
v. 8,3 cm; šir. 8,7 cm; d. 2,4 cm;
Ulomak tegule s dijelom udubljene kartuše i reljefnog pečata SOLO... Radi se o pečatu koji se javlja u nekoliko varijanata: SOLON, SOLONAS, SOLONATE. Keramika je crvene boje, meko pečena, bez vidljivih primjesa.

19. Inv. br. 3096;
v. 12,5cm; šir. 9 cm; d. 3,4 cm;
Ulomak tegule s dijelom utisnutog pečata ..ODI AMB.. Slova DI te AM su u ligaturi Radi se o dijelu pečata Q.CLODIUS AMBROSIUS. Keramika je žute boje, meko pečena, bez vidljivih primjesa.

20. Inv. br. 3097;
v. 14,9 cm; šir. 23,5 cm; d. 3,6 cm;
Ulomak tegule sa sačuvanim dijelom utisnutog pečata ..RMEROT.. Pečat pripada privatnom vlasniku radionice C. TITI HERMETIS ili C. TITI HERMEROTIS. Iznad pečata je dio polukružnog utora napravljenog prstom u svježoj glini. Keramika je oker boje, meko pečena, sa sivim primjesama.

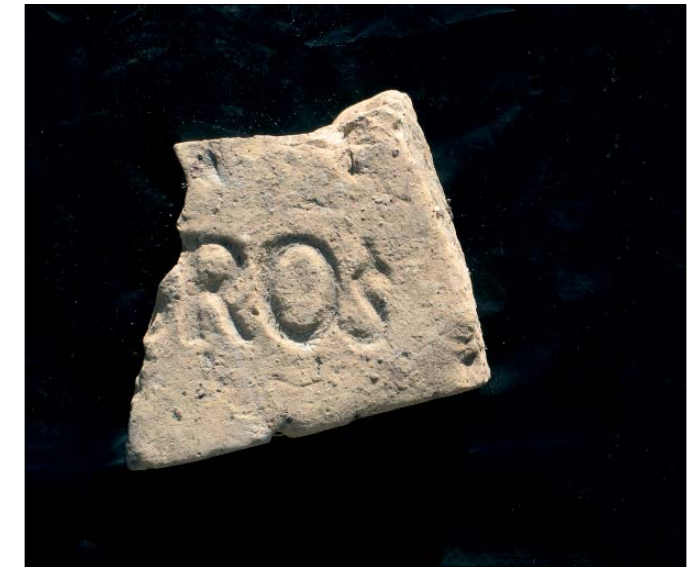
Slika 21.

Slika 22.

Slika 25.

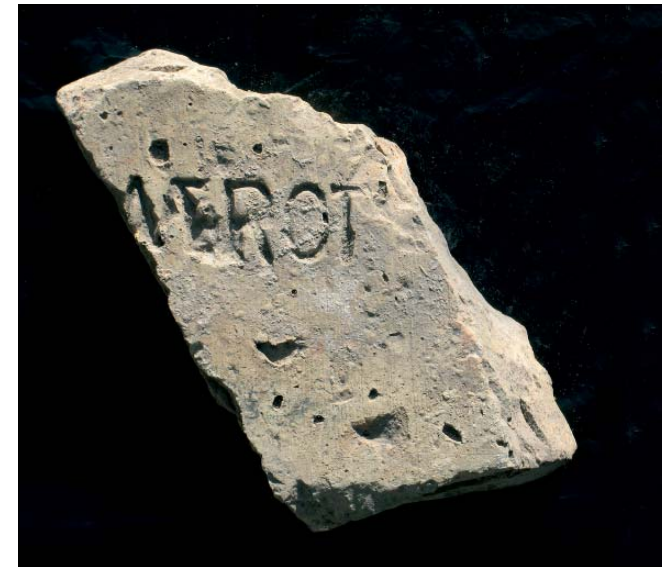
Slika 26.

Slika 23.

Slika 24.

Slika 27.

Slika 28.

21. Inv. br. 3098;
v. 21,2 cm; šir. 26 cm; d. 4 cm;
Ulomak tegule s dijelom utisnutog pečata QCLODIAMBR...
Slova DI i AM su u ligaturi. Radi se o pečatu Q. CLODIVS
AMBROSIVS. Iznad pečata je dvostruki kružni ukras izveden
prstom u svježoj glini. Keramika je žute boje, meko pečena i
bez vidljivih primjesa.

22. Inv. br. 3099;
v. 22 cm; šir. 17 cm; d. 3,3 cm;
Ulomak tegule s početnim dijelom utisnutog pečata QCL...
Može se identificirati kao pečat Q. CLODIVS AMBROSIVS.
Keramika je žute boje, meko pečena, s primjesama crvene
gline.

23. Inv. br. 3100;
v. 11,8 cm; šir. 12,5 cm; d. 2,7cm;
Ulomak tegule s udubljenom kartušom unutar koje je reljefni
pečat PANSI (PANSIANA). S desne strane pečata su dva
paralelna žlijeba izvedena prstom u svježoj glini. Keramika je
crvene boje, meko pečena i sadrži bijele primjese.

24. Inv. br. 3101;
v. 22 cm; šir. 17 cm; d. 3,3 cm;
Ulomak tegule s dijelom utisnutog pečata ..ODIAMBROS..
(QCLODI AMBROSI) DI te AM su u ligaturi. Sačuvan je rub
tegule. Keramika je žute boje, meko pečena, i bez vidljivih
primjesa.

25. Inv. br. 3102;
v. 12,2 cm; šir. 19,8 cm; d. 2,8 cm;
Ulomak tegule s dijelom udubljene kartuše u kojoj je dio
reljefnog pečata ..CAESARPANSI (..CAESAR PANSIANA).
Keramika je crvene boje, meko pečena, i sadrži nešto kvarcnog
pijeska. Nedostaje prvi dio pečata pa nije moguće točno
utvrditi za vrijeme kojeg cara je proizvedena ova tegula.

26. Inv. br. 3103;
v. 8,2 cm; šir. 8 cm; d. 3 cm;
Ulomak tegule s dijelom utisnutog pečata ..ROS.. Radi se o
dijelu pečata Q CLODI AMBROSI. Keramika je žute boje, meko
pečena, sa sivim primjesama i primjesama tamnije gline.

27. Inv. br. 3104;
v. 11 cm; šir. 7 cm; d. 3,5 cm;
Ulomak tegule s dijelom utisnutog pečata ...MEROT.. ME
su u ligaturi. Dio se može identificirati kao pečat C. TITI
HERMEROTIS. Keramika je oker boje, meko pečena, s
primjesama crvene gline.

28. Inv. br. 3105;
v. 14,5 cm; šir. 0,9 cm; d. 3,3 cm;
Ulomak tegule s dijelom utisnutog pečata ..ARIST.. To je pečat
privatnog vlasnika radionice-EVARISTI ili EVVARISTI. Keramika
je oker boje, meko pečena, s primjesama kvarcnog pijeska i
crvene gline.

Slika 29.

29. Inv. br. 3106

v. 13,5 cm; šir. 1 cm; d. 3,4 cm;

Ulomak tegule s dijelom utisnutog pečata ...C.+ TI.H.. C i + te l i H su odvojeni udubljenom točkom. Radi se o pečatu privatne radionice C TITI HERMEROTIS ili C TITI HERMEROTI. Keramika je oker boje, meko pečena, s bijelim primjesama i primjesama crvene gline.

Popis kratica

IHAD - Izdanja Hrvatskog arheološkog društva

VAHD - Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku

VAPD - Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku

Literatura

Abramić 1927

M. Abramić, *Žigovi na opekama i amforama iz Narone*, VAHD XLIX, Split 1927, 130 - 138.

Buljević 1999

Z. Buljević, *Njive - Podstrana: groblje iz vremena seobe naroda u Naroni*, VAHD 90-91, Split 1997-1998, 201 - 293.

Buljević 2003

Z. Buljević, *Naronitansko staklo, u: Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve*, IHAD 22, Zagreb, Metković, Split 2003, 85 - 118.

Buora 1985

M. Buora, *Sul commercio dei laterizi tra Aquileia e la Dalmazia*, *Antichità Altoadriatiche* XXVI, Aquileia 1985.

Fortini 1984

P. Fortini, *I laterizi bollati di „Cupra Maritima“*. Apporti alla storia economica della città Picena, *Picvs IV*, 1984, str. 107 - 134.

Ivčević 2003

S. Ivčević, *Antički metalni predmeti iz Narone*, u: *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve*, IHAD 22, Zagreb, Metković, Split 2003, 129 - 168.

Mardešić 2003

J. Mardešić, *Jantar iz Narone*, u: *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve*, IHAD 22, Zagreb, Metković, Split 2003, 75 - 84.

Mardešić, Chevalier 2005

J. Mardešić/P. Chevalier, (u suradnji sa E. Višić-Ljubić, M. Bonačić-Mandinić, M. Čaušević, S. Janiard, M. Gaultier, St. Gioanni, E. Morvillez, B. Pender), *Preliminarni izvještaj o hrvatsko-francuskim radovima u Saloni (2004.)/Episkopalni centar - Oratorij A*, VAPD 98, Split 2005, 261 - 270.

Matijašić 1983

R. Matijašić, *Cronografia dei bolli laterizi della figlina Pansiana nelle regioni Adriatiche*, *Mèlanges de l'École Française de Rome* 95, 2, Rim 1983, 961 - 995.

Matijašić 1987

R. Matijašić, *La produzione ed il commercio di tegole ad Aquileia*, *Antichità Altoadriatiche* XXIX, Aquileia 1987, 495 - 531.

Matijašić 1989

R. Matijašić, *Rimske krovne opeke s radioničkim žigovima na području sjeverne Liburnije*, u: IHAD 13, Zagreb 1989, 61 - 71.

Matijašić 1994

R. Matijašić, *Vecchi e nuovi rinvenimenti di tegole con bollo di fabbrica in Istria (Il - Istria occidentale)*, *Histria Archaeologica* 24-25, Pula 1993-1994, 38 - 73.

Patsch 1907

C. Patsch, *Zur geschichte und Topographie von Narona*, *Schriften der Balkankommission der kais. Akademie der Wissenschaften, Antiquarische Abteilung V*, Wien 1907.

Patsch 1908

C. Patsch, *Kleinere Untersuchungen in und um Narona*, *Jahrbuch für Altertumskunde*, Wien 1908, 87 - 117.

Jagoda Mardešić

Tegule s pečatima iz starog fonda arheološke zbirke u Vidu...

Righini-Biordi-Pellicioni Golinelli 1993

V. Righini, M. Biordi, M.-T. Pellicioni Golinelli, *I bolli laterizi romani ella regione Cispadana (Emilia e Romagna)*, *I laterizi di età romana nell' area Nordadriatica*, Udine 1993, 23 - 93.

Slapšak 1974

B. Slapšak, *Tegula Q. Clodi Ambrosi*, *Situla 14/15*, Ljubljana 1974, 173 - 181.

Topić 2003

M. Topić, *Stolno posuđe i glinene svjetiljke iz Augusteuma Narone*, VAHD 95, Split 2002, 183 - 344.

Topić 2005

M. Topić, *Nalazi keramike iz slojeva grobova u celi Augusteuma Narone*, VAHD 97, Split 2005, 9-67

Zerbinati 1993

E. Zerbinati, *Note per un dossier sui bolli laterizi scoperti ad Adria e nal Polesine*, *I laterizi di età romana nell' area Nordadriatica*, Udine 1993, 93 - 126.

Summary**Stamped Tegulae from the Old Holdings of the Archaeological Collection in Vid near Metković**

Key words: Narona, stamped tegulae

Study of stamps on tegulae opens up the possibilities for better understanding of trade and trading routes on the Adriatic, and together with the data obtained by studies of the epigraphic material, it can give a very good insight into the trading and other relations and influences between the cities and counties on the Adriatic coast. Tegulae can rarely be used as a reliable element for determining the age because they last long and often have secondary usage. Possibly the best example for that is the fact that during the reconstruction of the roof of St Duje's cathedral in Split, tegulae were found as parts of the roof construction. In 1989, Matijašić showed that two kinds of products could be distinguished on the east Adriatic coast: reddish ceramic products from the valley of the Po River and the ones originating from Aquileia that are mainly yellow ceramics. Connections of Dalmatia and Aquileia were clearly documented and the Adriatic coast represented from the mid 1st century BC to the 2nd century one homogeneous entity that traded the same goods coming from the same workshops. The storages of Narona collection in Vid near Metković (the old holdings) keep 29 fragments of stamped tegulae that have not been inventoried. The most numerous among the tegulae kept in the storage is the stamp variant PANSIANA (14 pieces- cat. no. 1 - 5, 7 - 13, 23 and 25). It is followed by the C. AMBROSI (7 pieces - cat. no. 14, 15, 19, 21, 22, 24 and 25), C. TITI HERMEROTIS (4 pieces - cat. no. 6, 20, 27 and 29) and one example each: EVVARISTI or EVARISTI (cat. no. 28), L. EPIDI THEODORI (cat. no. 17), SOLONAS (cat. no. 18) and VAL...DO... (cat. no. 16).

Total sum of 77 stamped tegulae fragments from Narona have been published so far (including the tegulae discussed in this paper). 36 of them have been manufactured in Pansiana workshop (47%), 14 come from Q. Clodi Ambrosi workshop (18%), 7 - C. Titi Hermerotis (9%), 4 - T. Coeli (5%), 3 - Solonas (4%), 2 - Faesoni, 2 - Q. Grani Prisci (2%), and one in each workshop: D. Poblivi, Adiecti, M. Albi Rvfi, Evvaristi and L. Epidi Theodori.

According to the aforementioned classification according to the place of the production by Matijašić, the most numerous is the group of tegulae that have been imported from the area between the Po delta and Aquileia. Those are the Pansiana, Solonas, Faesoni and Q. Clodi Ambrosi stamps that together make 71% of the total sum of the published stamped tegulae from Narona.

Connections between south Dalmatia and north Italy have become more obvious after the publishing of the small objects from Narona kept in the Archaeological museum in Split, Augusteum findings from Narona and the revision of the old holdings of Vid collection. It is more clear that the connections were not random but very intense, and that various types of materials were traded. However, without a possible find of a shipwreck, we cannot precisely state that the tegulae were transported separately or as a part of a ship cargo.

Translation: Jasminka Babić